

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMUNIKATIV SIFATLARINI SHAKILLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZIMLARI.

Bahriyeva Nafisa N.

Samarqand davlat pedgogika insituti

Psixologiya kafedrası o'qituvchisi,

Email: nafisabahriyeva@gmail.com.

Muslima Qarshiboyeva Abdug'ani qizi.

SamDPI. Boshlangich ta'lim yo'nalishi

1-kurs 101-guruh talabasi.

Email: qarshiboyeva_muslima21@gmail.com

77 023 50 56

Annotatsiya: Bugungi globallashuv va integratsiya jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalarida, xususan, xalq ta'limi tizimida ham tub o'zgarishlarni talab etmoqda. Boz ustiga, bilimlar iqtisodiyotiga asoslangan zamonaviy jamiyatda boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalarini, xususan, kommunikativ kompetentlik va sifatlarni shakllantirish eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. O'qituvchi nafaqat bilim va ko'nikmalarni o'rgatuvchi shaxs, balki har bir bolaga, oila va jamoaga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi yetakchi, murabbiy, psixolog hamdir. Shu boisdan ham boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kommunikativ sifatlarini shakllantirish, uning psixologik mexanizmlarini aniqlash va takomillashtirish bo'yicha ilmiy izlanishlar, amaliy tajribalar dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi, kasbiy kommunikativ sifatlar, psixologik mexanizmlar, pedagogik muloqot, kommunikativ kompetensiya, emotsional barqarorlik, didaktik yondashuv, ijtimoiy psixologiya, refleksiya, pedagogik texnologiyalar.

Boshlang'ich ta'limda o'qituvchi faoliyati bolalarning dastlabki bilimlar olishi bilan birga, ularning dunyoqarashi, karakteri, axloqiy va ruhiy holatini shakllantiradi. O'qituvchi

uchun ko‘p qirrali kasbiy kommunikativ sifatlar majmui zarur bo‘ladi. Avvalo, pedagogik faoliyat sharoitida o‘qituvchi bolalar bilan to‘g‘ri, ochiq, ishonchli hamda konstruktiv munosabat qurishi, his-tuyg‘ularni boshqara olishi, bola va kattalar bilan samarali muloqot olib borishi, har bir bolaning psixik xususiyatlarini chuqur tahlil qila olishi zarurdir. Bular kasbiy faoliyatda pedagogik kommunikatsiyaning o‘ziga xos psixologik mexanizmlarini yuzaga chiqaradi. O‘qituvchi kommunikativ sifati asosan quyidagilar orqali namoyon bo‘ladi: pedagogik nutqning ravonligi, aniq va tushunarli muloqot olib borish, emotsional barqarorlik, hamdardlik, talabalarga nisbatan hurmat va qiziqish. O‘zini tutish qobiliyatlari, o‘z-o‘zini boshqara olish, umumlashtirish va ayniqsa, bolaning individual psixologik imkoniyatlarini sezish va unga mos ta’lim yo‘nalishini tanlay olish ham muhim hisoblanadi. Yana bir asosiy jihat — o‘qituvchida motivatsion va reflektiv mexanizmlarning shakllanganligi. Bu mexanizmlar o‘qituvchining o‘z paytdagi holatini baholash, yutuq va kamchiliklarini aniqlash, o‘z ustida doimiy ishlash va innovatsion faoliyatga rag‘batlanuvchanligini oshiradi [1].

Psixologik mexanizmlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kommunikativ sifatlarni shakllantirish jarayonida tashqi va ichki omillar, oilaviy muhit, shaxsiy qiziqish va motivlar, ijtimoiy tajriba, tarbiya va madaniyat darajasi muhim rol o‘ynaydi. Aynan kasbiy shaxs sifatida o‘qituvchi o‘z ichki hissiy ehtiyojlarini ham boshqara olishi, stressli vaziyatlarda muvozanatni saqlay olishi, ta’sirchanlikdan yiroq bo‘lishi, emotsional intellektini kengaytirishi, pedagogik chaqqonlik va ijodkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishi kerak. Bu sifatlarga erishishda, eng avvalo, o‘qituvchining o‘z ustida ishlashga bo‘lgan talabchanligi, o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan intilishi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Har bir yoshda bolalar psixik xususiyatlari, tushunchasi, emotsional reaksiyasi, diqqati, xotirasi va tafakkur darajasi turlicha bo‘ladi. O‘qituvchi o‘quvchi bilan ishlashda eng avvalo, bolaning individual va yoshga xos psixologik xususiyatlarini e’tiborga olgan holda muloqot olib borish, turli didaktik va tarbiyaviy usullardan samarali foydalanishni o‘ziga odat qilishi kerak. Ishonchli kommunikasiya shakllantirish jarayonida faol tinglash, aniq savollar bera olish, faol rag‘batlantirish, emotsional qo‘llab-quvvatlash kabi ko‘nikmalar zarur [2].

Shuningdek, birinchi sinf o'quvchilari uchun ijtimoiylashtirish, jamoaga moslashish jarayonida pedagog-murabbiy rolini chuqur anglab borish zarur. Bunda o'qituvchining mohirlik bilan empatiya va simpatiyani uyg'otishi, ijtimoiy barqarorlik va jamoaviy muhitni yaratishidagi roli beqiyosdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi har doim ham ilm o'rgatuvchi, ham bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlovchi, ularni o'z fazilatlaridagi kamchilik va yutuqlarini tushuntirish orqali sog'lom muhitga shakllantiruvchi sifatida ish ko'radi. Kasbiy kommunikativ sifatlarning shakllanishida, birinchi navbatda, pedagogik ta'lim muhitining boyligi, zamonaviy va innovatsion o'quv dasturlarining yetakchilik qilishi, o'qituvchini samarali psixologik treninglar, interaktiv metodlar, amaliy mashg'ulotlar orqali sifatli kommunikatsiyaga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Maktablarda psixologik xizmat samaradorligi, ota-ona va jamoa bilan hamkorlik darajasining yuqoriligi ham o'qituvchi kasbiy kommunikativ sifatlarning muvaffaqiyatli shakllanishiga xizmat qiladi [3].

Psixologik mexanizmlar to'g'risida gapirganda, o'qituvchining o'z-o'zini anglash, o'zini tahlil qilish, refleksiya jarayonlari ham katta ahamiyatga ega. Har bir darsdan keyin, har bir muammoli vaziyatdan so'ng o'qituvchini o'z kasbiy faoliyatini tahlil qilishi, o'z nutqi, xatti-harakati, his-tuyg'ularini baholashi, zarur bo'lsa, psixologik yengil olish usullarini qo'llashi, albatta, ta'lim jarayonida olinadigan natijalarning muvaffaqiyatli bo'lishini belgilaydi. Shuningdek, zamonaviy sotsiopsixologik omillar, jumladan, mehnat jamoasidagi munosabat, ota-onalar bilan ishlash, qiyin bolalar bilan muomala qilish, konfliktlarni bartaraf etish, kommunikativ to'siqlarga qarshi samarali yo'l topish ko'nikmalari bosh omil sifatida namoyon bo'ladi. Bunday ko'nikmalarni tarbiyalash va shakllantirishda pedagog-psixologlar, mentorlar, amaliy psixologiya va pedagogikaning zamonaviy yutuqlaridan foydalangan holda, o'qituvchilarda yangi sifatlarni rivojlantirish mumkin [4].

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun kasbiy rivojlanishda kommunikativ sifatlarning eng salmoqli qismi nutq, savol-javob, bolani rag'batlantirishda, maqtashda va kerakli holatlarda to'g'ri baho bera olishda namoyon bo'ladi. Kichik yoshli o'quvchilarning tafakkuri, diqqatining o'ziga xosligi sababli o'qituvchi har bir

o‘quvchining ichki dunyosi, oiladagi tarbiyasi, ijtimoiy muhitidan kelib chiqqan holda individual yondashuvi, bolaning ishonchini qozonishi, rag‘bat va ko‘mak orqali bolaga o‘zini namoyon etish uchun keng imkoniyatlar yaratishi muhim ahamiyatga ega. Shuni ham aytish joizki, kommunikativ sifatlarni shakllantirishda doimiy o‘qitish va malaka oshirish, yangidan-yangi ta‘lim sifatlarini egallash, metodik o‘quv dasturlarini amalda qo‘llash, o‘z ustida ishlab, yangi zamonaviy texnologiyalarni tadbiq etish samaradorlikni yanada oshiradi. Bu esa o‘z navbatida, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta‘lim va tarbiyasiga, ularning jamiyatda yetuk, har tomonlama ma‘naviy barkamol shaxs bo‘lib voyaga yetishiga asosiy kafolat bo‘lib xizmat qiladi [5].

O‘qituvchilar faoliyati natijalari, sinf muhiti, ish uslublari, bolalarning o‘zaro va o‘qituvchi bilan munosabatlari, bilim olishga motivatsiyasi hamda darsdagi quvnoqlik, ishonch va motivatsiya so‘zsiz pedagogik kommunikatsiyaning, o‘qituvchining kasbiy kommunikativ sifatlarning samarasi ekanini ko‘rsatadi.

Kasbiy kommunikativ kompetensiyaning muhim fazilatlari qatorida:

- kishilar bilan muloqotni samarali yo‘lga qo‘ya olish,
- o‘zining psixologik bilimlarini amaliyotga qo‘llash,
- har bir vaziyatdan samarali chiqish yo‘llarini topa olish,
- his-tuyg‘ularini boshqara olish,
- bolalarda o‘z fikrini aniq va ochiq ayta olishga sharoit yaratish,
- ham jamoa, ham individual sharoitda ishlash,
- o‘zini-o‘zi tahlil qilish,
- ijobiy muhit yaratish,
- ijtimoiy va kasbiy etikaga rioya etish,
- stresslarni boshqarish,
- pedagogik madaniyat, psixologik stabil hamda axloqiy yetuklikka erishish asosiy

o‘rinlarni egallaydi.

Maktabda o‘qituvchi uchun “so‘zni his qilish”, har bir bolaga to‘g‘ri ta‘sir o‘tkazish, darsning samarali, ta‘sirchan va muayyan natijaga olib kelishiga erishish ko‘p jihatdan

pedagogik refleksiya, potensial va imkoniyatlarning optimal darajada ishga solinishiga bogʻliq.

Boshqacha aytganda, boshlangʻich sinf oʻqituvchisining kasbiy kommunikativ sifatlari faqatgina “gap” yoki “nutq” bilan cheklanmadi; bu jarayonning asosiy omillari sifatida pedagogik idrok, kuzatuvchanlik, hofizlik, oʻz-oʻzini nazorat qila olish, pedagogik qiziqish, bolalarning oʻziga xosligiga, ehtiyoj va talablariga moslashuv, individual yondashuv, kichik guruh va sinf muhitida ijtimoiylashuvni tashkil eta olish, muammolarga tizimli va yangicha qaray bilish, tezkor fikrlash va ijodkorlik kabi murakkab va mukammal kompetensiyalar majmui shakllanadi. Boshlangʻich sinf oʻqituvchisining kasbiy kommunikativ sifatlari rivojlanishining psixologik mexanizmlari, asosan, shaxsning psixik taraqqiyoti, oʻzini anglash, individual refleksiya, ijtimoiy va kasbiy aktyorlik (aktual mehnat faoliyati va ijtimoiy taʼsirchanlik), ichki va tashqi motivatsiya, pedagogik texnologiyalarni chuqur egallash, bolalarning psixologik-potensial darajasiga mos tarbiyaviy yondashuvlarda namoyon boʻladi. Bugungi kunda ushbu sohada olib borilayotgan tajribalar shuni koʻrsatadiki, bosqichma-bosqich va kompleks yondashuv orqali, oʻqituvchining shaxsan oʻziga xuquqiy, psixologik, metodik, kommunikativ treninglar oʻtish, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, jamoa muhitida faol ishtirok etish, psixologik-pedagogik maslahatlar olish, individual va guruh tahlil vositalarini keng qoʻllash, insonparvarlik va mehribonlikni ustuvor qadriyat sifatida talqin etish orqali ijobiy natijaga erishish mumkin. Kompetensiyaning yana bir muhim omili – pedagogda yuqori darajali psixologik sezgirlik va irodalilik yuzaga chiqishidir. Yosh oʻquvchilarning oʻziga xos xulq-atvori, xarakteri, his-hayajoni, ijtimoiy-ruhiy ehtiyojlari juda murakkab va individual shaklda namoyon boʻladi. Oʻqituvchi esa har bir bolaning ushbu sifatlarini toʻgʻri baholay olish, zamonaviy yondashuv asosida, ijodiy va samarali kommunikatsiya vositalari orqali natijaga erishishi jarayonning pirovard samarasini taʼminlaydi. Albatta, bir qatorda, har bir maktabda oʻrnatilgan anʼanalar, pedagogik hamkorlik, ota-onalar bilan oʻrnatiladigan doʻstona aloqalar, sinfdan tashqari tadbirlar, psixologik treninglar va bosqichma-bosqich malaka oshirish kurslari natijasida oʻqituvchilarning kasbiy kommunikativ sifatlari ham muttasil rivojlanib boradi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kommunikativ sifatlari va ularni shakllantirishning psixologik mexanizmlari jamiyat taraqqiyoti, zamonaviy bilimli va barkamol avlodni tarbiyalashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu kabi sifatlarni rivojlantirishda individual va ijtimoiy-psixologik yondashuv, pedagogik va innovatsion texnologiyalardan foydalanish, o'zini doimo takomillashtirish, reflektiv tahlil va motivatsion rag'bat yaratish muhim sanaladi. Xususan, o'qituvchining o'z nutqi, emotsional barqarorligi, pedagogik sezgirlik, konstruktiv muomalaga moyilligi, har bir bolaning individual xususiyatlariga e'tiborli yondashishi, umumiy va individual muhitda muvofiqlik yaratish ko'nikmalari, kasbiy kommunikativ kompetensiyaning yuksak darajasini belgilaydi. Shu asosda, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kommunikativ sifatlarni rivojlantirish ta'limda uzluksiz islohotlar va taraqqiyotning negiziy mezoniga aylanadi. Bu esa nafaqat har bir boladan yuqori natija olish, balki sog'lom muhitda barkamol shaxsni tarbiyalash uchun zarur bo'lgan eng asosiy kafolatlardan biri bo'lib qolaveradi. O'qituvchining kasbiy mahorati, shu jumladan, kommunikativ sifatlari jamiyat taraqqiyotining sifatli va barqaror davom etishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muminova, G.T. (2018). "Boshlang'ich ta'limda samarali pedagogik muloqot va uning tarbiyadagi ahamiyati." T.: TDPU nashriyoti.
2. Marhamatova, R.A. (2020). "Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish." Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi.
3. Xolmatova, G.E. (2017). "Pedagogik psixologiya." T.: Fan va texnologiya nashriyoti.
4. Abdullaeva, N.Sh. (2019). "O'qituvchining kasbiy madaniyati va kommunikativ qobiliyatlari." T.: Ilm Ziyos.
5. Jalilova, D.N. (2021). "Boshlang'ich ta'lim psixologiyasi." Tashkent: Innovatsiya.
6. Vygotskiy, L.S. (2003). "Pedagogik psixologiya." (rus tilidan tarjima). T.: O'zbekiston.
7. Abduqodirov, A.B. (2016). "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat." T.: TDPU.

8. G‘ulomova, S.A. (2022). "Zamonaviy boshlang'ich ta'limda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish muammolari." Andijon: Innovatsion Ilm Ziyo.
9. Ismatullaeva, M.M. (2015). "Pedagogik mahorat va kasbiy sifatlar." T.: O‘qituvchi.